

Катарина Рашић Михајловић

професор историје у пензији

Указ престолонаследника принца Александра Карађорђевића о уједињавању Српске православне цркве 1920. године и васпостављање Патријаршије Српске православне цркве после Првог светског рата

Сажетак: Престолонаследник принц Александар Карађорђевић, врховни командант победоносне Војске Краљевине Србије, након освајања територија углавном бивше Аустро-Угарске од стране Савезничке војске, чија је ударна снага била Војска Краљевине Србије, вршио је припреме за конституисање проширене Краљевине Србије, омеђене међународним уговорима са Мировне конференције у Паризу 1919, 1920. године, доношењем и усвајањем централистичког, српског унитаристичког монархистичког Видовданског устава од 1921. године. Престолонаследник Принц Александар вршио је и припреме за формирање централизоване јединствене Српске православне цркве од дотадашњих поместих организационих форми и различите јурисдикције — путем васпостављања Патријаршије Српске Православне Цркве на целокупној територији проширене Краљевине Србије. Завршни чин те активности био је на Велику Госпојину, 28. августа 1924. године у Пећи.

Кључне речи: Проглас православним хришћанима Престолонаследника Принца Александра Карађорђевића; Проглас Пећке патријаршије из 1924. године

Поред званичне посете Престолонаследника Принца Александра Карађорђевића Загребу и Љубљани, у другој половини јуна, и Сарајеву у другој половини септембра, завршен је још један врло важан и национални посао. Наиме, 12. септембра 1920. године, у Сремским Карловцима, изашао је Указ о успостављању Српске Патријаршије, а 17. септембра исте године изашла је и Прокламација престолонаследника принца Александра Карађорђевића:

„ПРАВОСЛАВНИМ ХРИШЋАНИМА КРАЉЕВИНЕ ШАЉЕМО НАШ КРАЉЕВСКИ ПОЗДРАВ И БЛАГОВЕСТ

Када је велики просветитељ и оснивач независне Српске Цркве Свети Сава, син Стевана Немање ‘савакупитеља и обновитеља погибних страна отачаства свога’ стварањем независне Српске архиепископије и венчањем брата свога Светог Стевана краљевском круном, учврстио велико дело свог великог и мироточивог оца и обезбедио Србији духовну и политичку независност; и када је под наследницима Немањиним и Савиним, углавном, извршено уједињење српског народа у једну државу, Српска православна црква тада — године 1346 — подигнута је Душаном Силним, а уз сагласност Сабора и по жељи народа, од Архиепископије на ступањ Патријаршије.

Српска народна православна црква Светог Саве чувала је народност нашу кроз све векове, а Патријаршија је постала симбол народног јединства чак и онда кад се државно јединство распало и од једне настало више српских држава.

С пропашћу српских држава пропала је за неко време и српска црквена независност. Али, дух Светог Саве живео је и даље у Српској цркви и 1557. године, под Патријархом Макаријем, обновљена је Пећска патријаршија, која је, опет, и под турским господством, представљала и учврстила духовно и народно јединство православног српског народа. Доцније, када је Патријарх Арсеније Чарнојевић, у XVII веку, био принуђен да пређе у Карловце, Српска патријаршија је продужила благотворну јеванђељску мисију и национални рад.

Политичку судбину српског народа делила је вазда и Српска православна црква, тако да је насилно политичко разједињавање довело и до насилног црквеног разједињења.

Сада, када је помоћу Божјом и снагом народа, потпомогнутим огромним жртвама православног свештенства, извршено велико дело народног ослобођења и уједињења у једну државу, представници разједињених цркава, вођени духом Светог Саве, богоносних и осталих светитеља и доблесних патријарха 'Возсијавших у србској земљи' прогласили су јединство Српске православне цркве и васпостављање Српске Патријаршије.

Потврдивши Указом од 17. јуна 1920. године једнодушну одлуку свих српских православних епархија из Краљевине¹ Срба, Хрвата и Словенаца о уједињавању

¹ Лична карта једне државе садржана је у 1) међународним / међудржавним уговорима о разграничењу територија суседних држава и 2) уставу дотичне државе. Разграничење српске државне територије извршено је после Првог светског рата на Мировној конференцији у Паризу 1919. и 1920. године, а субјективитет унутар тих граница, по Видовданском сатува из 1921. године, припада српској православној нацији. Дакле, и од 1918. године та држава је власништво српске православне нације (по сили српског победоносног оружја; по сили међународних уговора са Париске мировне конференције; по сили владајуће српске православне нације, која је носилац државног суверенитета доратне и послератне Краљевине Србије; по сили владавине династије Карађорђевић.)

Краљевина Србија 1918. године идентична је са Краљевином Србијом 2016. године. То се доказује: Победоносним ратним завршетком, којим је Војска Краљевине Србије, у сарадњи са Савезницима, заузела територије тада већ бивше Аустро-Угарске; међународним уговорима које је Краљевина Србија потписала на Мировној конференцији у Паризу (са Аустријом, остатком Аустро-Угарске, у *Saint-Jermain-an-Laye*, 10. септембра 1919. године, којим је Аустрија, као једна од наследница бивше Аустро-Угарске, признала присаједињење бивших територија бивше Аустро-Угарске Краљевини Србији; у *Trianonu*, 4. јуна 1920. године, са Мађарском; са Бугарском 27. новембра 1919. године у Неји на Сени и са Румунијом. Ти документи кажу да је, после Првог светског рата, Краљевина Србија само проширила своју државну територију.

Да је то идентична држава са Краљевином Србијом до 1914. године говори и важеће Устава Краљевине Србије од 1903. године на читавој освојеној територији од стране њене Војске, као и континуитет краљевског дома Краљевине Србије до 1914. године, па даље, оличен у суверену краљу Петру Карађорђевићу и Његовом наследнику Принцу Александру Карађорђевићу, Врховном команданту победничке Војске Краљевине Србије. Неадекватан назив за српску државу — Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, када су се представници Хрвата дистанцирали од Видовданског устава 1921. године, значи да су они вануставни елементи а њихово име улази у назив државе српске православне нације! Тај негативни став види се и у говору Анте Трумбића на седници Уставотворне скупштине у Београду, 23. и 25. априла 1921. године поводом генералног претреса о Уставу: „Господе, морам да изјавим, ако у генералном претресу пре гласања не би од меродавне стране дошла изјава која би ме умирила, да ја не бих могао да на крају генералне дебате дам свој глас на Нацрт Устава Уставног одбора.“ /Прештампано из стенографских бележака број 16, Државне штампарије Београд, 1921. године/ Назив наметнут од стране нелегитимних лица у Краљевини Србији, имао је циљ да се кроз форму, име сугерише да суверенитет у проширеној српској држави припада и становницима бивше Аустро-Угарске, побеђеним у Великом рату. Суверенитет је припадао и припада једино српској православној нацији до данас.

NOMEN NON OMEN. Назив српске државе / Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца; Краљевина Југославија; Демократска федеративна Југославија; СФР Југославија, у овом случају, не представља и суверенску суштину српске државе. Српска држава пре и после Првог светског рата идентична је са државом српске православне нације до данас. На укупној српској државној територији, од Ђевђелије до Јесеница, важио је Видовдански устав из 1921. године: унитаристички, централистички, српски монархистички. У њој је суверенски континуитет припадао Краљу Петру I Карађорђевићу, а после 1921. године — Краљу Александру Карађорђевићу. Суверенство династије Карађорђевић траје и данас.

свих православних цркава Краљевине, Ми данас потврђујемо и одлуку Архијерејског Сабора Православне цркве Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и проглашујемо васпостављање Српске Патријаршије, извршавајући тако и други део Душановог завета.

Зато Поглавар васпостављене Српске Патријаршије има да се зове: Српски Патријарх Православне Цркве Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.²

Први корак ка уједињењу српских помесних цркава учињен је 31. децембра 1918. године, када је у Сремским Карловцима, под председништвом Митрополита Србије и архиепископа Београдског Димитрија (Павловића) одржана прва конференција српских православних епископа обласних цркава. Тада је саопштена жеља свих присутних архијереја за уједињењем, као и жеља да се уједињеној Српској цркви придружи и Српска црква у Црној Гори, чији је представник, Митрополит Митрофан Бан, био одсутан због болести. Свој пристанак он ће дати неколико дана касније.

Васељенска патријаршија дала је сагласност да се све епархије, које су се нашле у проширеној Краљевини Србији, ослободе дотадашње јурисдикције и присаједине у „Свету аутокефалну уједињену Српску православну цркву.“

Престолонаследник Принц Александар Карађорђевић је, у име суверена Краља Петра I, свог оца, потврдио, 17. јуна 1920. године, црквено уједињење. Свечаност је одржана у саборној дворани Патријаршијског двора, која је за ту прилику била украшена сликама из новозаветне и националне историје, које су насликали Паја Јовановић, Ђорђе Крстић и Урош Предић. Ту је било и оригинално Мирослављево јеванђеље, сребрни пехар Кнеза Лазара и Кнегиње Милице, а на столу, за којим је седело петнаестак архијереја, Крст Цара Душана из Високих Дечана. Свечаност је започела уласком Престолонаследника Принца Александра Карађорђевића, у пратњи председника владе, министра вера и председника Народне скупштине. Саборску одлуку о успостављању Српске Патријаршије саопштио је Митрополит Димитрије, а текст те одлуке прочитао је тузлански митрополит др Иларион (Радонић), док је Указ Краља Петра I, којим се потврђивала ова одлука, прочитао министар Вера Павле Маринковић. Свечаност је завршена благодарењем у Патријаршијској цркви.

Том свечаном чину, иако позвани, нису присуствовали великодостојници Римокатоличке цркве.

У јединствену Патријаршију Српске православне цркве ушли су сви делови некадашње Пећке патријаршије, дотадашње помесне српске цркве, самосталне митрополије: Београдска, коју су чиниле епархије Београдска, Шабачка, Жичка и Тимочка; Карловачка, коју су чиниле Вршачка, Будимска, Бачка, Сремскокарловачка, Темишварска и Плашчанска; Црногорско-приморска, коју су чиниле митрополије Црногорска и Пећска и епархија Никшићска; митрополије у Босни и Херцеговини: Бањалучко-бихаћска, Дабро-босанска, Захумско-херцеговачка и Зворничко-тузланска; епархија Далматинско-истријска и Бококоторско-дубровачка из састава Буковинско-далматинске митрополије и епархије у Старој Србији — Косову и Метохији и Јужној Србији — Македонији: Митрополија Скопска и епархија Рашко-призренска, Велеско-дебарска, Пелагонијска, Битољска, Струмичка и Преспанско-охридска и део митрополије Воденске, које су биле под управом Цариградске патријаршије.

² Ђорђе Јеленић: Нова Србија и Југославија. Од Кочине крајине до Видовданског устава (1788–1921). Београд, 1923. године. /Да ли Ђорђе Јеленић произвољно даје имена држави српске нације, проширене Краљевине Србије, у којој је још увек важио Устав из 1903. године и која је још имала име Краљевина Србија. Тек од Видовданског устава српска држава је добила неодговарајуће име — Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, када су се од истог устава дистанцирали Хрвати./

Синод Цариградске патријаршије признао је, 19. марта 1920. године, ваљаност уједињења српских цркава у једну. Исто то је, три месеца после, потврдила српска државна власт кроз Указ који је, 17. јуна 1920. године, потписао, у име суверена Краља Петра, Престолонаследник Принц Александар. Закључено је да „Старешине живе Цркве доратне Краљевине Србије, која је извела заветно дело ослобођења и уједињења свеколиког Српства, која је на својим грудима однеговала ослободилачко покољење и дала највише подвижника и мученика за уједињење, треба да буде и старешина уједињене Српске православне цркве“.

Тако је, после 1766. године, васпостављена Патријаршија Српске православне цркве на територији доратне и послератне Краљевине Србије.

Свечано устоличење за Патријарха Српске православне цркве обављено је 13. новембра 1920. године у београдској Саборној цркви. Тада је Пећски митрополит Гаврило Дожић, заједно с Престолонаследником Принцом Александром Карађорђевићем, предао Патријарху Димитрију жезл Светог Максима Бранковића, чиме је и у личности Патријарха Димитрија оличен континуитет државе Српске православне нације од пре и после Првог светског рата, омеђене послератним мировним уговорима у Паризу.

Цариградска патријаршија је, новембра 1921. године, добила новог патријарха у личности Мелентија IV. Он је, заједно са својим Синодом, 19. фебруара 1922. године, једним томосом, дао пристанак за изузимање некадашњих епархија испод јурисдикције Цариградске патријаршије и припајања истих Српској патријаршији, као и присаједињење дотадашњих аутокефалних помесних цркава у једну „Свету аутокефалну уједињену Православну српску цркву као сестру у Христу, која има и ужива сва права аутокефалности према прописима и раду Свете православне Цркве.“

Писмо Патријарха Мелентија, у коме је био одговор на писмо Патријарха Димитрија, објављено је 24. фебруара 1922. године. Томос и писмо прочитани су 2. априла / 20. марта 1922. године после литургије у београдској Саборној цркви.³

Завршни свечани чин устоличења Патријарха, на Велику Госпојину, 28. августа 1924. године, у Пећи, био је испуњен симболичком успостављања континуитета између устоличења првог српског патријарха из времена Немањића и устоличења првог патријарха после 1766. године, у време Карађорђевића. Свечаност је започела доласком Краља Александра Карађорђевића у Дечане, где га је старешина манастира поздравио као „Осветника Косова, ослободиоца и ујединитеља нашег народа и историјски правог наследника круне Немањића.“ Краљ Александар је упалио свеће Царице Милице, које је она оставила у аманет да их упали онај српски краљ који освети Косово.

У церемонијалу устоличења Патријарха Димитрија у Пећи најважније место припада Повељи Краља Александра. У њој је изражено поштовање према Старој српској цркви и њеним првосвештеницима из лозе Немањића „за стару славу и величину“. У Повељи је истакнут значај уједињења Српске православне цркве, успостављање Патријаршије и устоличење првог српског патријарха Димитрија: „У допуну светог чина, који смо извршили у нашој престоници, Ми данас хоћемо још да и овим чином, који Нам је од предака остао, наставимо славна дела њихова. Увођењем Ваше Светости у овај Престо наших древних архиепископа и патријарха тако обнављамо стару Патријаршију, која је тако дуго чекала на овај збор и на овај свети чин.“

³ Проф. др Вељко Ђурић Мишина (Филозофски факултет Косовска Митровица): *90 година од уједињења Српске Цркве. Обнова старе славе и шоржестива*. — Интернет.

Краљ Александар је затим пришао Патријарху и својом руком Му ставио око врата скупоцену огрлицу — Панагију, израђену од злата и драгог камења. Поред лика Светог Саве на Панагији су уграђени и ликови српских патријарха, светитеља и првих српских владара.

Патријарх Димитрије је разјаснио зашто је до његовог устоличења дошло у Пећи, када је већ усвојено да Београд буде седиште српских патријарха: управо зато да би се указало да њима припада и престо Пећке патријаршије, као главног извора власти и достојанства Патријаршијске цркве. На основу тога митрополитски престо у београдској Саборној цркви уздигнут је на ступањ патријаршијског престола. Патријарх Димитрије се захвалио Краљу Александру што је „следејући угледу Цара Душана“, који је у своје време одликовао првог патријарха Јанићија свим почастима, одликовањем његове личности одао признање Српској православној цркви, а скупоцени дар, Панагија Светог Саве, коју он, као први патријарх, има да понесе, остаће у наслеђе будућим српским патријарсима као завештање да очувају дух и светиње Православне вере.

Свечаности устоличења Патријарха у Пећи завршене су уз масовно присуство народа и свештенства, литијом и ревијом трупа.⁴

У саставу Патријаршије Српске православне цркве била је и Чешка православна епархија од оснивања па све до периода после Другог светског рата.⁵

Др Милан Пећанац, саветодавно лице Војводе Стјепе Стјепановића за црквене послове у Босни и Херцеговини, Стјојану Пројићу. Сарајево, 11. XII / 28. XI 1918. ДА-СИП, МИД, Пол. од 1918., XII, дос. 1.

Господине Министре, по саопштењу Ваше одлуке као заступника председника Министарског савета, од 18. јуна /1. XII по новом, Пов. Бр. 35 и према Вашим усменим наредбама кренуо сам се и посетио овде у Сарајево прекојуче са легионацијом Господина Министра Војног Пов. ф. Ђ. О. Бр. 152568 од 19. јуна / 2. XII и Начелника Врховне команде од 22. XI / 5. XII једне године, Пов. Ађ, бр. 151508.

Како сам истио дана имао част видети Председника Краљевске владе господин Пашића у друштво са господином Војводом Стјепановићем, који ме није лично познавао, умолио сам га да ме представи. Војводи представи, што је он и учинио. Данас, пак, у одређено ми време од господина Војводе имао сам част погледати му своје, пре речене, легионације, од којих у првој (господина Војног) стоји да се уредим „као саветодавно лице код команданта трупа у Босни и Херцеговини за свеврска послова и за односе са тамошњим цивилним властима“, а у другој (Начелнику Врховне команде) пошто а са додатком: „У политичком погледу и са политичким људима.“

Господин Војвода Стјепановић, примивши ме врло љубазно и предиспозитивно, нашао је, међутим, да ове легионације нису прецизне ни поимено и да би требало да добијем упутства (инструкције) којих би се имао придржавати, па да се онда прикључим раду како треба и по реду који одговара стању ствари овде, а он, осећајући и сам уреду да му буде при руци лице са ближим познавањем политичких прилика, упути ме овде на лицу места, изјављује своју највећу поштованост да ме прими, са додатком и дужностима какве би имале да буду за мене по прецизној

⁴ Бранислав Глигоријевић: Уједињење Српске Православне Цркве и успостављање Српске Патријаршије у Југославији. УДК: 281.961 "1918/1931."

⁵ Саша Антонијевић, дипломирани теолог: Промена јурисдикције чешке епархије после Другог светског рата. Часопис: Српска теологија данас, стр. 73 ПБФ, Београд, 2015.

тексту из легионација и према моме усменом излагању о значењу тога текста, само, као што је рекао, да преба да се пошаљу из Београда прецизнија уједињава.

Изјавивши овако своје мишљење у ствари мојих легионација и саслушавши ме са највећом предиспозицијом Господин Војвода је рекао, у исто време, да ја, до доласка прекомењених уједињава, моје ипак информативно и што буде конституовано од важности за нашу државу да достављам Краљевској влади као податак.

Како су баш приликом ове моје посете код Ђ. Војводе дошле у питање две важне ствари: случај смрти босанско-херцеговачкој архиепископу Штадлера и са знањем да је Ђ. др Јањић, професор Београдског, који се налазио у посети Ђ. Пашића, чинио извесне конкретне предлоге овлашћеном српско-православном митрополиту Ђ. Лешици у ствари присаједињења босанско-херцеговачке цркве Цркви Краљевине Србије, то се Ђ. Војвода, са њиме разговарајући, саопштио са мојим предлогом шта да се ради са овом ствари дао ми овлашћења да учиним све што преба, споразумно с њим, да се посао, који је у вези са овим случајем, уједињује најбољим правцем по нашу ствар, а према уједињивима и саопштио са намерама Краљевске владе. У том смислу је Ђ. Војвода изволео данас уједињити и телеграмом Врховној команди за Краљевску владу и митрополиту за уједињавање о процедури у ствари корака босанско-херцеговачких митрополија код Полазара Православне цркве у Краљевини Србији да се њихове епархије присаједине аутокефалној Цркви Краљевине Србије. По овој ствари имам част поднећи Господину Председнику Краљевске владе исцрпан извештај чим Ђ. Војвода буде добио одговор на његово питање у преко реченом телеграму о процедури за чињење корака босанско-херцеговачких митрополија по овој ствари.

Да би се дошло до инструкција, које Ђ. Војвода мисли да их преба имају што држе и што поједино, био сам слободан умолити га да каже какве би оне имале да буду и он је био љубазан прецизирајући их у, под њ, приложеном препису телеграма, који је о томе уједињено Врховној команди и који је, без сумње, и Вама већ достављен.

Молећи Вас, Господине Министре, да изволиће имају доброту учинити што преба да се уједињава за мене, у смислу телеграма Ђ. Војводе, благовремено пошаљу, част ми је назвајући се Ваш одани др. Милан Пећанац.

The command of the unification of the Serbian Orthodox Church in 1920 Establishing of the Patriarchate of the Serbian Orthodox Church after the First World War

The Content: Crown prince Aleksandar Karadjordjevic, Supreme Commander of the victorious Army of the Kingdom of Serbia, after the conquest of territory mainly former Austro-Hungary by the Allied armies, whose striking force was the Army of the Kingdom of Serbia, has been preparing for constitution of expanded Kingdom of Serbia, bordered by international treaties with the Peace Conference in Paris 1919 and 1920, bringing and adopting centralized, Serbian unitarian monarchistic Vidovdan Constitution in 1921. Crown prince Aleksandar also prepared forming of centralized unified Serbian Orthodox Church from the previous organizational forms in national organizational forms and different jurisdictions — through the establishment of the SERBIAN ORTHODOX CHURCH PATRIARCHATE on the whole territory of the expanded Kingdom of Serbia. The final act of this activity was on Velika Gospojina, 28. August 1924, in Peć.

Key words: Proclamation to Orthodox Christians, Crown Prince Aleksandar Karadjordjevic, 1924 Patriarchate of Peć's proclamation